

Lakos Béla: Kecskemét gazdasági fejlődése

I. Történeti áttekintés

kultúrállamok nagyobb városai mind ipari és kereskedelmi gócpontok, kivételt egyedül csak a nagy magyar Alföld városai képeznek. Az alföldi városokban a lakosság 41—60%-a östermeléssel foglalkozik s alig van egy-két alföldi nagyobb városunk, ahol a lakosság 30%-a iparos, sőt a legtöbb helyen 15% sincs. Az ország városi népességének kétharmad része esik az alföldi városokra, amelyek közül mindössze három ipari és kereskedelmi gócpont van, a többi mind gazdálkodó város. Hazánk 146 tízezernél népesebb községe közül 89 alföldi s ezek közül is 75 tipikus alföldi parasztváros.

Ezen alföldi gazdálkodó városokban csak mezőgazdasági kultúrával találkozunk, de erős, szívós magyar népe épen napjainkban áll a legnagyobb átalakulás előtt. Ennek a kialakulásnak nyomaival ugyan mindenütt találkozunk, de a legszebb példát mégis a „hírös város” szolgáltatja.

Az alföldet a tatárjárás és a törökvilág előtt is nagyszámú kis község népesítette be, ezek jórésze azonban a tatárjáráskor elpusztult; így járt a Kecskemét környékén levő községek egy része is. Kecskemét mint királyi birtok, később mint civitas, az elpusztult községek területét a maga határához csatolta, úgy, hogy egy 1456-iki oklevél szerint már a XIV. század közepétől kezdve hat ilyen elpusztult falu tartozott Kecskeméthez.* A XIV. és XV. század közepéig ezen hat pusztával együtt Kecskemét határa a mainak egy ötödrésze lehetett, mert a XV. század végén a város mai pusztáin és közvetlen határa mellett még 13 népes falu volt. Kecskemét 1439-ben eladományoztatván, földesurak kezébe került. A város földesurai azonban oly gyorsan változtak, hogy 50 év alatt 5 család kezén fordult meg a város s éppen ennek tulajdonítható, hogy a földesurak — nem lévén idejük

* Hornyik János: *Kecskemét gazdasági fejlődésének története*. I. 15.

földesúri jogaik kiterjesztésére — tiszteletben tartották a város kiváltságait. A XVI. és XVII. század földesurai a török hódoltság ideje alatt kevés hasznát vehették Kecskemétnek, mert a város kiváltságos helyzettel bírt mint török császári birtok, és ezen kiváltságos helyzetének köszönhetően fennmaradását és gazdasági fejlődését.

Pestmegye elpusztult helységeiből a lakosság Kecskemétre menekült, nem csoda tehát, ha Kecskemét lett a Duna-Tisza közének legnépesebb községe. A város, mint török császári birtok, gazdaságilag erősen fejlődött, mert a környékén elpusztult nagyszámú kun-község határát a török pasáktól bérbé bírta, ahol a város lakossága nagyszámú gulyát és ménest tartott.

A város török hódoltság korabeli állapotát Evlia Cselebi útleírásából ismerhetjük meg, aki az elragadtatás hangján ír Kecskemétről, mint virágzó helységről, aminőt a magyar földön alig talált.*

Buda 1686.-iki elfoglalásakor pusztultak el Kecskemét környékén azok a helységek, melyeket a török uralom még meghagyott, főleg azonban a Kiskunságban volt a pusztulás akkora, hogy 1686 után a 43 virágzó kunközségből csupán 4 maradt meg.** Ekkor pusztult el a Kecskeméttel határos Szentkirály, Szentlőrinc is, és így a Duna-Tisza köze Pesttől Szegedig néptelen maradt. A lakosság az elpusztított falvakból a három városba, főleg azonban Kecskemétre menekült. A népiességben megerősödött város pedig hozzáfogott a néptelen puszták kibéreléséhez és megszerzéséhez. A kibérelt puszták száma évről-évre változott. Az 1671. évben a kibérelt kunpusztákkal együtt a város határa 319,000 hold kiterjedésű volt, 1690-ben pedig 35 négyzetmérföldnyi, míg az 1701. esztendőben elérte a város határa legnagyobb kiterjedését, amidőn a bérelt pusztákat és a saját határát beleszámítva, a kecskemétiak 45 négyzetmérföldnyi területet bírtak.***

A város szépen nekiindult gazdasági fejlődését az 1696-ban megkezdődött, átkos emlékü *neoaquisistica commissio* végveszéllyel fenyegette, melynek hatását Kecskemét csak a Rákóczi-féle szabadságharc lezajlása után kezdte érezni. A *neoaquisistica commissio* mindent felforgatott, kitérta birtokából Kecskemét eddigi magyar földesurait, elvette a várostól a készpénzen megszerzett Szentlőrincet és Pusztaszert, — közel 20.000 holdnyi két pusztát —, megfosztotta a várost a kunpuszták bérletétől, ellenben Koháry Istvánt megtartotta Kecskemét birtokában, sőt az uralkodó, a város régi földesuraitól elszedett birtokait is neki adományozta, kivéve a Pászthoy-féle 1/8-ot, továbbá

* Evlia Cselebi II. 214.

** Hornyik: *Kecskemét gazd. fejl. tört.* I. 64.

*** Hornyik: *Kecskemét gazd. fejl. tört.* I. 103-108.

azon csekély részt, melyen az Aspremont örökösök és Csákyak osztozkodtak.

A város ezen földesurai a XVIII. század elejétől 1807-ig, illetve 1848-ig bírták a nekik jutott részeket. A város a földesúri tartozásokat rendszerint pénzben fizette le, a legtöbb esetben azonban a pusztákat zálogban bírta. A város határában a földesurak latifundiális gazdálkodást soha sem folytattak, földjeiket a város adta ki bérletbe kecskeméti polgároknak, sőt a város akkori határa mellett elterülő földesúri birtokot is az egész századon keresztül a város bérelte. A földesurak a város kiváltságait mindenkor annyira tiszteletben tartották, hogy a bérletek megkötésénél mindig a város érdekeit segítették elő. A város földesúri kötelezettségei a XVIII. század végéig alig emelkedtek valamit, az ország többi részén annyira nyomasztó földesúri önkény, kiszipolyozás, hatalmaskodás pedig Kecskeméten teljesen ismeretlen volt.

De nemcsak a város vett ki bérletbe pusztákat, hanem polgárainak élelmességére mutat, hogy a XVIII. században a gazdák közül többen összeállnak és azok bérelnék ki egyes pusztákat. Így bírtak 1724-ben tízen 11 pusztát 306 forint bérért, 1727-ben 6 kecskeméti gazda hét pusztát bírt 227 forintért.* Az elpusztult, fátlan, egyedül legelőnek alkalmas Pestmegye közepét ekkor járták be a kecskeméti gulyák és ménesek, ekkor kapta ez a nagy terület Pesttől Szegedig a *Kecskemether Heide* elnevezést.

A redemptio után csak hosszas utánjárással sikerült Kecskemét előljáráságának egy pár kunpusztát bérletben megtartania, úgy, hogy 1751-ig 3 és fél kunpuszta maradt meg a város bérletében, azontúl pedig csak 2 és fél. Amint a város elesett a kunpuszták bérletétől, azonnal megyei puszták kibérlése után nézett, a várossal azonban a bérletek szerzésében versenyre keltek a város gazdagabb polgárai.

A várostól délre eső pusztákat többnyire egyes gazdák vették bérbé, míg Szentkirályt, Vacsot, Monostort és Bugacot maga a város bérelte. Midőn a *neoaquisistica commissio* Szentlőrincet az 1542. évi 35. §-ra való hivatkozással a várostól elvette, ez akkor a korona birtokába jutott, honnan eladás révén Koháry kezébe került. Koháry, mint a város földesura, engedett a kecskeméti kérésének és a város egykori pusztáját 1000 forint haszonbérért és 2 mázsa kávéért adta ki a városnak. A XVII. század egész folyamán délen 5, nyugaton pedig 2 pusztát bérelt a város. Csak néha sikerült még egy-két pusztát rövid időre megszerezni, így aztán a bérelt puszták száma 10—15

* Hornyik: I. 102.

között váltakozott. A bérösszeg azonban mindig igen csekély volt, úgy, hogy egy-egy pusztá bérlete rendszerint 360—400 forint között ingadozott.* A város által bérelt puszták területe 80—120.000 hold kiterjedésű volt.

A XIX. század első éveiben a város bérletében volt 10—15 pusztát a város kecskeméti gazdáknak adta bérbe, melyekért tekintélyes összeget 100 — 113.000 forint árendát kapott,** holott maga alig fizette a polgáraitól kapott bérösszegnek egyhatodát.

Kecskemét város gazdasági fejlődésében a földesuraktól való megváltás egészen új korszakot alkot. A várost a megváltásra a földesúri járulékok felemelése, a kunpuszták betelepítése és azon körülmény bírta, hogy a város határa mindinkább kisebb lett a gazdaságilag megerősödött, megvagyonosodott, terjeszkedésre hivatott kecskemétiék számára. A XIX. század elején fog hozzá a város a földesúri birtokok megváltásához, ami nem is volt terhes a vagyonos városra nézve már csak azért sem, mert a földesúri birtokok egy részét régóta úgyis zálogba bírta.

A Csáky-örökösök részét a város 6378 forintért 1807-ben, az Aspremont-család birtokába jutott $\frac{1}{16}$ részt 1818-ban 14.461 forintért vette meg, a város határának legnagyobb részét magában foglaló Koháry-birtokot pedig 1834-ben 243 ezer forintért váltotta meg, de a birtokok a város tulajdonába csak 1848 februárjában jutottak. A város a Vay-Fáy-Platthy-Bánffy részeket, melyek a város $\frac{1}{8}$ -át és a környéken levő puszták jó részét foglalták magukban, 1831-ben kezdte megváltani. Az örökösödésben részes családok egyes Kecskeméten lakó leszármazottjai részben megegyezés, részben átengedés folytán 1841-ben, majd 1846-ban Kecskemétnek engedték át részeiket. Egyes önző örökösök azonban nem voltak hajlandók a várossal egyezsége lépni, mint a Hajagos és Ladányi családok is, de azért 1848 március 15-ike után az ő részük is a város birtokába jutott.***

A Vay-Platthy-családok és a Koháry-örökösök részeinek megszerzésével nemcsak Kecskemét egész határa lett szabad birtok, de a város körül levő három nagy pusztá: Borbás, Szentkirály és Alpár is a város birtokába jutott. Ugyanezen években szerzi meg a város Ágasegyháza pusztát a Beniczky- és Csernus-családoktól.

A szabadságharc után, midőn a városnak a földesúri birtokoktól szabaddá lett határa 110 ezer holdnál nagyobb kiterjedésű lett, még

* *Szájbér és haszonbér lajstromok.* Városi levéltár.

** *Pusztai haszonbér lajstromok.* Városi levéltár.

*** Hornyik: *Kecskemét tört.* IV. 45.

mindig folytatta az előjáróság a birtokszerzést s nemcsak a városhoz közel fekvő pusztákat, hanem a főváros alatt is szerez birtokokat, mint például Pusztá-Ürböt. 1848-ig megszerzi magának a város Monostort, 1868-ban pedig az egyetlen kezén maradt kunpusztát, Bugacot. Pár évvel ezelőtt szerezte meg Szentkirályi Bugacot s a 11.539 holdas Szentlőrincet, a várossal határos utolsó Koháry-birtokot.

Így szerezte meg a város lépésről-lépésre földesuraitól nemcsak a maga határát, hanem a környéken elpusztult 14 községnek területét is. A város 163.237 holdnyi óriási határában már csak egy holtkézi birtok van, az 5847 hold Matkó, az is a kecskeméti gazdák bérletében. Azt hiszem azonban, hogy rövid idő alatt ez a pusztá is Kecskemét tulajdonába megy át, miként a közelmúltban a másik két hatalmas pusztá! Matkó pusztá megszerzésével Kecskemét hazánk első városa lesz, amennyiben 943 négyzetkilométer kiterjedésű határában sem holtkézi birtok, sem 2000 holdnál nagyobb birtoktest másnak, mint a városnak kezében nem lesz!

II. A városi lakosság fejlődése és a tanyarendszer kialakulása

Az alföldi gazdálkodó városainkat annyira jellemző tanyarendszer kifejlődése a legszorosabb kapcsolatban van a földesuraktól való megváltakozással, a paraszt földtulajdon kialakulásával, s ennek következtében a népesség gyarapodásával.

A XIX. századig a „tanya” a lakosság csekély száma következtében ismeretlen volt a Duna-Tisza közén, mert még a 200-400 holdas nemesi birtokokon is ritkán építettek majorokat, mivel úgy itt, mint a Duna-Tisza közü nagy községekben: Kecskeméten, Körösön, Cegléden, Halason állattenyésztéssel foglalkoztak. Kecskemét óriási bérelt pusztáin a bérlő gazdák nem építhettek tanyákat, mert a puszták vagy földesúri birtokok voltak, vagy kun illetve megyei puszták, melyeknek bérlete úgyszólván évenként változott. Az ősi magántulajdonban levő Városföld-pusztá megszállása is a lakosság csekély száma miatt csak a XIX. század elején kezdődött meg.

A lakosság a XVI. század végén Kecskeméten csak 5—6 ezer lehetett, azonban a XVII. század közepén ennek felére szállott le, de a század végén elpusztult Szentkirály és Szentlőrinc lakossága némileg gyarapította a megfogyott népességet, úgy, hogy újból elérte 4—5 ezerét.

A XVIII. század elején a magyarságnak a felföldről való levonulása jóformán megkétcserezte Kecskemét lakosságát, amely a század vége

felé rohamosan növekedett. A lakosság gyarapodását a következő táblázat mutatja:*

1787-ben.....	17.000	1850-ben.....	41.000
1800-ban.....	18.000	1869-ben.....	41.000
1810-ben.....	18.800	1880-ban.....	44.000
1820-ban.....	21.200	1890-ben.....	48.000
1830-ban.....	23.380	1900-ban.....	56.000
1840-ben.....	30.000	1910-ben.....	65.000

A város lakosságának az 1820-as és azt követő években való feltűnő gyarapodása a nagymérvű idegen bevándorlásnak tulajdonítható. A városban a XVI. század második felétől lakhatási engedélyt nyert polgárok „Lakosítási” könyvéből kitűnik, hogy már a XVIII. század végétől kezdve német iparosok és szláv-nyelvű „rideglegények”, marha- és juhpásztorok nagy számmal lepték el a várost. A XVIII. században a rideglegények mint adózók a „zsellérek” neve alatt voltak az adókönyvbe felvéve és gazdáiknak a városban levő házaikban laktak, s számuk 1200 — 1300 között váltakozott.**

A múlt század első éveiben még nagyobb számban vándoroltak Kecskemétre a felsőmagyarországi és délvidéki szlávok, de a nagymérvű idegen beözönlést a városi tanács gátolni igyekezvén, a letelepedést szigorúan eltiltotta.***

De azért a tiltó végzések dacára is sokan költöztek be a délvidéki pásztorkodó szlávok, akiket a város virágzó állattenyésztése kecsgettetett a kecskeméti letelepedésre. Az állattenyésztés csökkenése, a város lakóházainak túlszűfolsága és az 1800-ban megkezdődött homok-kiosztások eredményezték a tanyarendszer lassú kialakulását.

A város árkein kívül, az óriási pusztákon már akkor jó nagy kiterjedésű szőlőkben 1809-ig állandóan nem lakott kint senki. A város egész lakossága 8 tizedben — úgy a háztulajdonosok, mint a „hazátlan zsellérek” és a cselédek — az aránylag csekély helyre összezsúfolt 3000 házban lakott. Legelőször 1809-ben találkozunk a városon kívül lakókkal, amikor a várost félkör alakban körülvevő 4 „közön”, a Körösi köztől a Hegedús-közig, 20 zsellércsalád lakott a szőlőkben.† A városi tanács több ízben hozott igen szigorú határo-

* A népesség számát, statisztikai adatok hiányában, hozzávetőlegesen a városi levéltárban levő adókönyvek alapján állítottam össze.

** Szláv és idegen származásukat mutatja nevük: Zsitva, Gazsony, Jurák, Szudó, Jáger, Hardi, Kristony, Borka, Patyi, a cselédek régi jobbágyneveit fentartotta a Borjú, Ártány, Csaba nevek. (Városi levéltár, adókönyvek.)

*** Városi levéltár. 1810. 597 tjkv.

† Városi adórajstromok.

zatot, melyben a tanyákon és a szőlőkben való kintlakást eltiltotta.* A tanács tiltó végzéseinek okát a helytartótanács határozott parancsaiban kereshetjük, amely közrendészeti szempontból tiltotta el a városon kívül levő lakhelyek építését, s a tanács a kapásoknak, cselédeknek a kintlakását épp oly szigorúan eltiltja, mint a szőlőbeli lakosoknak. A szláv eredetű, szőlőben lakó zselléreket a tanács orgazdáknak, tolvajoknak tartotta s azért parancsolta őket haza, mivel a városban jobban felügyelhetett rájuk, s ha ideiglenesen adott is engedélyt a kintlakásra, pár év múlva újra a városba való visszatelepedésre utasította őket**, A szegény munkáselem a városi határozatokkal szemben arra hivatkozott, hogy a városban nincsen elegendő lakás, de ezen a választott közönség úgy segített, hogy a város körül házhelyeket osztott ki, s így keletkezett a Mária-város és a többi külvárosrészt, amelyekkel együtt a városnak 11 tizede lett. A város tiltó határozatai folytán a szőlőbeli lakosok száma folyton változott, s 1820—1831-ig 40—90 család lakott kint, de ezeket mind hazaparancsolták, de három év múlva már 111 adózó családot vettek fel az „adó kivető városi urak”, s így 1834-től nagyon megfogy a városban lakó zsellérek száma és megszaporodik a „téglsók” és „tanyások” száma. A gazdák 1830-ban kezdenek a saját tulajdonukban levő földjeikre kivonulni, akik ellen már a választott közönség nem merte tiltó végzéseit foganatosítani és akik békében kint is maradhattak, de az árendás földön lakó gazdákat „birtokaik elvesztése” alatt parancsolja haza, a szőlőbeli lakosságot pedig „házaik lebontásával” fenyegeti meg, ha 15 nap alatt a városba vissza nem költöznék.*** A gazdák a város három legrégebbi pusztáját szállják meg legelőbb, Talfáját, Városföldet és Csödört, ez utóbbit leginkább, ahol már 1834-ben 40 birtokos család lakott. A földesúri megváltakozás után Szentkirály, Borbás is kap nemcsak zsellér, de birtokos gazdatelepéseket is, sőt a távoli Monostoron is találunk már 1835-ben 17 lakott tanyát. A tanyák számának a gyarapodását mutatja a következő táblázat:

1830-ban	12
1835-ben	92
1840-ben	127
1845-ben	177

* Városi levéltár. 1809 november 30., 1810 május 21., június 22. és szeptember 14., 1820 február 4., 1830 május 21., 1831 november 7., 1836 június 21. hozott tanáchatározatok.

** 1823-ban a szőlőkben kintlakó 90 zsellér közül 40 volt szláv nevű, 1825-ben kintlakó 70 közül 40-nek szintén szláv neve volt.

*** Városi levéltár. 1830. 765. tjk.

A szőlőben levő lakott házak száma így váltakozik:

1835-ben	111
1840-ben	74
1845-ben	123

A szabadságharc évében a városhoz tartozó szőlőkben és pusztákon harmadfélszáznál több kintlakó család volt. A városi tanács belátva, hogy a kintlakás ellen hiába küzd, 1850-ben megalkudva az új letelepedési viszonyokkal, elrendeli a szőlőbeli és tanyai házak összeírását. Ettől fogva kezdődik meg Kecskeméten a tanyarendszer nagyarányú fejlődése, mely lépést tartott a város által időnkint eszközölt parcellázásokkal. A tanyarendszer fejlődése 1868 után még nagyobb lendületet vett, midőn hozzáfogtak a művelésre alkalmasabb, kötöttebb talajú földek feltöréséhez. Amint fogyott a legelőterület, azon mértékben szaporodtak a tanyák, s ezért hozta 21 éven át a tanács, a „marhásabb gazdák” befolyására, a szőlőültetés és tanyaépítés ellen olyan nagy lelkesedéssel tiltó határozatait.

Amint 1890-ben a szőlőnek alkalmas homokterületeket nagy mérvben kezdtek kiosztani, nyomban felszökött a szőlőbeli és a tanyai lakosság száma, mely az 1900. népszámlálás alkalmával a város összes lakosságának felét érte el.

Kecskeméthez hasonlóan fejlődött hazánk többi gazdálkodó városában is a külföldön annyira ismeretlen tanyarendszer, mely telepedés tekintetében, mint magyar specialitás, páratlanul áll Európa agrikultúr államaiban. Hazánk rendezett tanácsú városai közül Halas áll az első helyen 51% tanyai lakosságával, utána Szabadka 49 és $\frac{1}{2}$, és Kecskemét 48%-kal. Legtöbb tanyai lakosság van a megyék közül Békésben 30—50%, a Nagykunságban 23—30%, a Hajdúságban ellenben, ahol sok a községi legelő, már csak 16—23%.

A tanyai lakosság növekedése nemcsak telepedési és gazdasági, de az egyes gazdálkodó városok fejlődése szempontjából is nagyon fontos. Hazánk második városának, Szegednek 35%-a lakik tanyán, nem csoda tehát, ha a kereső népességnek 20%-a sem foglalkozik iparral. A jövőben azonban megváltozik a városok mai jellege, amennyiben a tanyarendszer fokozottabb fejlődésével, a mezőgazdasági munkával foglalkozóknak a pusztákra és kültelkekre való kivonulása folytán, a városban maradt lakosság leszorítatván az őstermelés teréről, ipari és kereskedelmi pályára lesz utalva. A Hajdúságon a legelők felosztása, a nagy birtokú városokban, mint Kecskeméten és Szegeden pedig a város birtokában levő földek kiosztása még jobban maga után vonja az őstermelő lakosságnak a tanyákra való költözését,

a napszámos elemnek pedig a kültelkekre való kivonulását, így aztán a városban maradt lakosság a város határában és környékén termelt mezőgazdasági termékek ipari feldolgozására lesz szorítva, miáltal az alföldi városok falusias gazdálkodó jellege, a városi lakosság foglalkozásának megváltozása folytán inkább városias lesz.

A gabonatermeléssel foglalkozó városoknál már most észlelhető ez a nagy átalakulás, de a homokos talajú, pusztákkal bíró városok csak részben és később alakulnak át mezőgazdasági iparos városokká, s azok, mint Kecskemét is, elsősorban zöldség, gyümölcs és bor-termékek kereskedelmi piacává lesznek, amit a gazdasági vasutak kiépítése fog még jobban elősegíteni.

Ma már minden nagyobb alföldi gazdálkodó városunknál tapasztalhatjuk ezt az örvendetes jelenséget, amely hazánk gazdasági életére is fontossággal bír, amennyiben a ma még gazdálkodó alföldi városok rövid idő alatt a mezőgazdasági ipart is központosítják kezeik között és ezáltal Magyarország gazdasági életének súlypontja az alföld magyar városaiba terelődik át.

III. Városi parcellázások; a birtokviszonyok kialakulása

Kecskemét városának legősibb három pusztája Városföld, Talfája és Csödör volt, s ezen puszták közül Városföld egészen, Talfája és Csödörnek pedig jelentékeny része már Zsigmond uralkodása óta a városi polgároknak örök tulajdonát képezte. A várost körülvevő cethali, libamezői stb. dűlők, valamint a tatárjárás után Kecskeméthez csatolt 6 pusztát 1439-től földesúri birtok volt, amelyeket az eladományozás óta állandóan a város bírt földesuraitól. A bérösszeg, amelyet a város ezen birtokokért fizetett, a XVII—XVIII. században 2500—4000 forint között váltakozott, de a XVIII. század végén a Koháry-család az árendát és a földesúri beneficiumot 4100 forintra emelte. A város a bérelt pusztákat a város polgárainak adta ki bérletbe, így tehát a városi gazdák nem a földesurak, hanem a város árendásai voltak.

Már a legrégebb idő óta (XV. század) volt a városnak saját pusztája, melyet legelőnek használt: Ballószög, a ballószögi legelőt — mint később rátérünk a XVIII. század végén a homok teljesen elborította és hasznavehetetlenné tette s ez bírta rá a tanácsot és a választott közönséget arra, hogy a város tulajdonában levő buckás legelők erdősítéséhez hozzáfogjon, de mivel a nagy kiterjedésű buckák befásítása óriási költségbe került volna, a tanács azt javasolta, hogy a homokos területeket a polgárság között osszák ki erdőnek, hogy ezáltal a legelőket a homok elbontásától megmenthessék.

1801-ben fogtak hozzá a városi tulajdon parcellázásához* s legelőszőr a mai háleszi szőlők helyén parcelláztak 90 holdat 1—3 holdas részletekben, amidőn földet összesen 36 városi háztulajdonos kapott. 1807-ben** pedig az Úrihegyen, ugyancsak háztulajdonosoknak, 258 holdat adtak el 6 holdas részletekben, igen előnyös feltételek mellett, holdanként 4—6 rénes forintért. 1810-ben az egész Ballószögöt felméretik és térképeztetik; bizottság vizsgálja meg, hogy mit lehetne a városnak a buckákból megtartani és mit eladni. A kiküldött bizottság 500 holdat akart a homokból 4 holdas részletekben a „vagyonosabb lakosok között” kiosztani, de mivel 173 jelentkező akadt, így 551 holdat osztottak ki holdanként 3 firtért.*** 1815—17 között pedig 38 háztulajdonos gazdának 71 holdat osztottak ki 1—4 holdas részletben.

Ezután 1825-ig szünetelt a földkiosztás, mert a választott közönség feltette a legelőt, azért a földért folyamodó gazdákat kérelmükkel elutasította.† 1825-ben a tanács 10 szakaszra osztja a homokokat és elrendeli azok eladását, a benei úttól a nyíri erdőig és a talfaji erdőtől Szentlőrincig és ezáltal az 1807-ben megváltott földesúri birtokok egy-része is kiosztás alá került.

Ne gondoljuk azonban, hogy a nemes tanácsot vagy a választott közönséget ekkor, talán a mainál humánusabb érzés vezette volna, mert a földkiosztásokban 1801-től kezdve állandóan a vagyonos polgárok „háztulajdonosok” és „földesgazdák” érdekeit tartotta szem előtt, mert csakis azok kaphattak földet. 1825-ben pedig az olyan háztulajdonosok részesültek földkiosztásban, akik mentül több adót fizettek,†† úgy, hogy „aki 40 firt adót fizetett az 6 holdat, a 20 firtól felül fizető 4 holdat, a 20 firtól alul fizető háztulajdonos pedig csak 2 hold földet kapott.” A kiosztott földeket csak erdővel volt szabad beültetni s így akik szőlőföldet kértek, azokat kérelmükkel a város elutasította, ††† A szegényebb polgárok, kik egy váltó firtért földet kértek, szintén így jártak 1826, majd 1828-ban is. Sőt midőn 1830-ban§ a tanács újra „a nagy mérvben terjedő homok megakadályozása végett” földkiosztásokhoz fog és a lajosi határtól Cethalig terjedő buckákat kiosztja, a homokból ismét csak a földbirtokosok kapnak.

* Város által eladott földek összeírása 273. 1. (Városi levéltár.)

** 1807. 360 tjkv.

*** 1810. 466 tjkv.

† Város által eladott földek összeírása.

†† 1825. 771 tjkv.

††† 1828. 199. tjkv.

§ 1830. dec. 30.

1831-ben pedig csak a háztulajdonosoknak adnak földet.* A tanács azonban magáról sem feledkezett meg, mert 1826-ban kimondja, hogy elsősorban a városi tisztviselőket részesíti szőlőnek való homokokban, — tehát ugyanakkor, amidőn a polgárságot eltiltotta a szőlőültetéstől, — ekkor kap 4 holdat a Máriahegyben Katona József a költő is, „kinek kérését a választott közönség méltányolván, szívesen adott.”**

A föld kiosztásokban, ha a tanács nem is részesítette egyformán a város polgárságát, mégis nagyon fontos gazdasági missziót végzett, mert az apró parcellák kiosztása folytán megteremtette Kecskeméten a törpebirtokokat, mert az 1801-től 1836-ig kiosztott 5274 hold homok mind törpebirtok lett, melyből egyes gazdának 1—10 hold nagyságú parcella jutott.

1836 után még nagyobb mértékben fogtak a földkiosztásokhoz, mivel a földesúri váltság alapjául a homokokból befolyó vételár lett kijelölve.*** A városra nézve így az lett előnyesebb, ha minél több földet el tudott az eddiginél jóval magasabb áron adni, ezért ezentúl árverésen adták el a városi birtokokat. 1836-ban 244 holdat adtak el 36 gazdának holdanként 6 forintért.

Ugyanezen évben hozzáfogtak a földesuraktól megváltott puszták parcellázásához s először Úrrétnek földesúri részhez tartozó területét, majd a Liptai, Benicki, Szili, Csernus-családoktól megszerzett Ágasegyházát osztják fel† 10—35, illetve 20—45 holdas részletekben holdját 20—35 forintért. 1844-ben hozzáfognak Borbás, Szentkirály és Alpár felosztásához. Ez a három puszta és Ágasegyháza a város új szerzeménye volt, de mivel a várostól messze esett és talaja földművelésre volt alkalmas, a város nem apró törpe parcellákra osztotta, hanem leginkább 20—30, ritkán 41, 50 és 75 holdas parcellákban adta el és csak Borbáson és Alpáron akadt néhány 2—3 holdas részlet, Borbás 3612 holdját 146 gazda vette meg,†† mert a tanács vigyázott, hogy egy birtokos kezébe sok ne kerüljön s így a 146 új birtokos között csak kettő volt, aki 125 holdat vehetett. A 4015 hold Alpár 225 gazda kezébe került s itt már arányosabb volt a birtokelosztás mint Borbáson, mert 70% 20—30 holdas részlet volt és csak három 100 holdas birtok alakulhatott ki.††† A hatalmas 17.655 hold Szentkirályt 555 gazda vette meg, többnyire 20, 25 és

* 1831. 587. tjkv.

** Város által eladott földek jegyzéke.

*** 1836. 951. tjkv.

† A város által eladott földek jegy. 389., 404. 1.

†† Városi levéltár Borbás felmérése 1845-ben.

††† Alpár felmérése 1846. u. o.

50 holdas parcellákban, itt volt tehát a parcellák felosztása a legarányosabb, a kisgazdaságok kialakulására legkedvezőbb. Szentkirály felosztásával jóformán egy időre esett Monostor kiosztása is, leginkább 50—75 holdas részletekben.* A város tehát a megváltakozást követő tíz év alatt a volt földesúri birtokok legnagyobb részét kiosztotta polgárai között 50—80—125—235 frtért holdanként igen előnyös fizetési feltételek mellett.

Az öt gabonatermelésre alkalmas pusztá felosztásával teremtette meg Kecskemét kisgazdaságait és ezzel együtt mai kisbirtokos osztályát, mely a város gazdaközönségének ma is erős, egészséges gerince!

A város birtokpolitikája abban különbözött a többi alföldi városétól, hogy Kecskeméten nem volt tagosítás, Kecskemét városa határát köztulajdonnak tekintvén, abból csak pénzért osztott ki egyes részleteket polgárai között. A tagosítása gazdálkodó városok gazdasági fejlődésére feltétlenül káros volt, mert a tagosítás után a városoknak nem maradt köztulajdont képező földbirtoka, vagy csak igen kevés, így aztán később a polgárok között nem oszthattak ki földeket, ami a lakosság gyarapodása folytán a városokra nézve előnyös lett volna. Kecskemétnek 1801-ben megkezdett földkiosztások dacára 1848-ban még közel 30 ezer hold köztulajdont képező birtoka volt, itt tehát lehetett egészséges birtokpolitikát folytatni, ezért tudta a város a szabadságharc lezajlása után is kielégíteni polgárai földéhségét, pedig 46 év alatt közel 50,000 hold földet parcellázott.

Hazánk gazdálkodó városai közül többen, de különösen Debrecen, Szeged és főleg Kecskemét válnak ki nemcsak Európa, de Amerika agrikultúr községei közül és pedig azáltal, hogy mai agrikulturális viszonyaik mellett is még mindég óriási kiterjedésű területek állanak rendelkezésükre, amely földek parcellázásra, telepítésre várnak. Kecskemét előjáróságának óriási érdeme volt az már a múltban is, hogy a földkiosztásokban szociális és progressiv rendszer szerint járt el, mert mindég a kereslet szerint osztott ki földeket és ezáltal megteremtette hazánkban a legegészségesebb és legarányosabb birtokmegoszlást.

A város 1850-ben újra kezdte a szőlőnek való homokok parcellázását és azóta folytatja is. A kiosztott földek mennyiségét a következő táblázat tünteti fel.

* Szentkirály felmérése 1844—54-ben u. o.

1850—60 között kiosztottak	477 holdat.
1860—70 „ „	180 „
1870—80 „ „	226 „
1880-90 „ „	844 „
1890-92 „ „	1917 „
1882-től napjainkig „	<u>5000</u> „
összesen	8644 „

Amint látjuk tehát a nyolcvanas évekig stagnált a homokok kiosztása, de amint a város közszükségletei szaporodtak, hozzáfogott a város a nagymérvű földkiosztásokhoz.

Az árak az ötvenes évek elején igen alacsonyok voltak, holdanként 16 forint, de már 1865-ben 54 forintot is adtak egy hold homokért. Az 1881. márciusi közgyűlés 30-tól 100 forintig állapította meg a kiosztandó homokföldek árát, melyet Cethalban, Szarkásban, Nyírben és a Vágójárásban jelölt ki, az árverés azonban igen felverte az árakat, mert a legkisebb ár 50 ft, a legnagyobb pedig 409 ft, volt.* Jelenleg 1000—1200 koronát adnak árverésen egy hold homokért, amit nem kellene a városnak megengedni, már csak szociális és nemzeti szempontból sem, mert nagyon jól tudja mindenki, hogy ennek a magas árnak a kamatait milyen nehezen tudja a telepítő előteremteni. Ha a városnak előnyösebb is a magas ár, polgáraival szemben önzőnek lennie nem szabad. Tekintsen a város a román bankok és a szász hitel-szövetkezetek telepítéseire, azok nyereszkeskedni nem akarnak, hanem földhöz akarják juttatni a szegény elemet. Nemzeti és szociális kötelessége a magyar államnak az olyan telepítés, mely nem akar a telepítők kárán jó üzletet csinálni, de földet és ezzel együtt hazát ad a földművesnek. Ami pedig kötelessége a magyar államnak, kötelessége Kecskemét városának is. Kecskemétre úgysis igen előnyösek voltak eddig az összes földkiosztások, hisz a földesúri váltság egész összegét kivette a város egy pusztának az árából. Az olyan homok területeket, melyért a harmincas években 3 forintot alig adtak, a hetvenes években pedig 21 krajcár szájbért fizettek, ezelőtt 8 évvel eladta a város olyan áron, hogy a vételár kamata 42 koronát hoz holdanként!

Kada polgármester legszebb, leghumánusabb alkotása Kadafalvának és Hetényegyházának létesítése. Mindkét telep 50—50 házból áll s egy telepes 2 hold földet kapott, a város a telepeseket ingyen szőlővesszővel és gyümölcsfákkal látta el, azonfelül a város építette

* Város által eladott földek összeírása 450—523.

fél a telepesek házait, aminek darabja a városnak 1170 koronájába került. Egy telepes a földért, a házáért apró részletekben 1200 koronát fog fizetni. Ilyen humánus alapon szervezeti munkástelepe aligha van az országnak, de azt hiszem a szépen megkezdett munkástelep alapításoknak mostanában aligha lesz folytatása Kecskeméten.

Amint láttuk 1892 óta a város 5000 holdat parcellázott, de azóta szerzett közel 23 ezer holdat, így jelenleg 52.528 hold föld van a város birtokában, tehát a város egész határának egyharmada! A 943 \square^2 km. kiterjedésű terület egyharmad részének birtokosa tehát a város közönsége, emellett 7650 földbirtokos van még a határban, akik közül 3 holdon aluli törpebirtokos 3516 van, 3—5 holdas törpebirtokos pedig 600, tehát az összes földtulajdonosok 53%-a törpebirtokos, akik az összes terület 18%-át bírják.

Mivel Szentkirályon, Alpáron, Borbáson, Úrréten és Monostoron a kiosztás alkalmával megállapított nagyságban maradtak meg mai napig is az egyes birtokok, ez az oka, hogy Kecskeméten, eltérőleg az Alföld többi gazdálkodó városától, 100 holdnál nagyobb birtokkal ritkán találkozunk. A város határában két 1000 holdas birtokos van, a két birtok a város területének 4% sem alkotja. 500 holdnál nagyobb birtokos 11 van, kiknek birtokai együtt véve sincs 8000 hold. A nagy és középbirtokok tehát a város határának csak 8%-át foglalják el, tehát felényit, mint a törpebirtokok. A 13 nagy és közép birtokos mellett 170 olyan földbirtokos van, kinek 100 holdnál több földje van, akik összesen is alig bírják a határ 15%-át. Kecskeméten tehát a birtokmegoszlás a legkedvezőbb, mert határának közel egyharmada a kisbirtokosok kezén van, a kisbirtokosok kezén levő földek 40%-a pedig 20—50 hold nagyságú.

Legnagyobb birtoktestekkel Ágasegyházán és Köncsögön találkozunk, az átlagos nagyságú 20—50 holdas birtokkal pedig Szentkirályon, Borbáson, Alpáron és Monostoron, míg a homokostalajú földeken a törpebirtok a túlnyomó.

Kedvezőbb tehát Kecskeméten a birtokmegoszlás, mint a Tiszántúl nagy gazdálkodó városaiban, kedvezőbb, mint a Kunságban vagy Hajdúságban, de kedvezőbb, mint akár észak Németországban, vagy akár Franciaországban is!

A mezőgazdasági kultúra fejlődésére meg van tehát Kecskeméten a kellő alap: az arányos, páratlanul álló birtokmegoszlás.

IV. Talajviszonyok

Kecskemét város határának több mint 70% a homokos terület, aminek féle buckás vidék, csak a város déli részén levő Városföld az egyetlen pusztá, ahol a területnek nagyobb fele kötött talajú fekete föld — amint a nép nevezi „tarhonyásföld” — vagy sűrű homok. Nagyobb kiterjedésű kötöttebb talaj van még Szentkirályon, Szentlőrincen, Csödörben, Talfáján, míg Ballószög, Köncsög és Ágasegyháza a leghomokosabb, legbuckásabb pusztái a város határának.

Történelmi idők óta terjedt el ily nagy területen a homok, különösen pedig a tatárjárás óta, amit oklevelekkel is lehet igazolni. A Városföldén, Törökfáiban nagy tömegben található vadkörtefák arra engednek következtetni, hogy a népvándorlás előtt ott hatalmas vad gyümölcsösök voltak, amiről különben Anonymus is megemlékezik. Ha nem is gyümölcsösök, de szép őstölgyerdők vették körül a várost északról, mit a Talfája név és a mai erdő is igazol. Az erdőségek észak-nyugaton már a tatárpusztítás után kivesztek, legelő lett a város környékén levő falvak határából, a kopár legelőt pedig az északi szél homokkal borította el. Így járt a XVI. század végén elpusztult Kiskunság is, mihez hozzájárult az a körülmény is, hogy a Kiskunságban még a redemptio után sem volt szabad fát ültetni, tanyát építeni. A városi tanács 1801-ben a „várost elborítással fenyegető homokokat” * erdő- és szőlőültetéssel igyekszik megkötni, de mivel a homok terjedését erdősítéssel sem volt képes meggátolni, árkoláshoz fogtak, ami azonban szintén nem sok sikerrel járt. 1830-ban** a tanács panaszkodik, hogy a homok egész tengert képez és folyton terjed, különösen a lajosi határtól Cethalig. Az 1830. évben megkezdődött szárazság, mely 1836-ig tartott, különösen sokat ártotta kecskeméti legelőknél, mert az egész Ballószöveget, Talfája jó részét behordta homokkal, hiába ültetett a város négy év alatt közel 800 hold erdőt, a magánosok pedig 3674 holdat.*** A homok terjedése bírta rá a várost, hogy az addig legelőnek alkalmas, de 30 év óta sivány buckává lett pusztáinak felparcellálásához hozzáfogjon.

Kecskeméten a talajviszonyok az agrikultúra csekély fejlettsége folytán nagyon befolyásolják a gazdálkodást. Az alacsony fekvésű vizezebb pusztákat kaszálónak, a barna homokot rozs, burgonya, tengerinek, a kötöttebb talajú földeket búzának, tengerinek, árpának,

* 1801. 273. tjkv. Városi levéltár.

** 1830. dec. 30. tjkv. Városi levéltár.

*** Város által eladott földek összeírása 1800-tól. (Városi levéltár.)

a buckát szőlőnek, ritka esetben erdőnek és birkajárásnak, a szikes talajú földet pedig kaszálónak használják.

Mesterséges öntöző csatornákról, a talajvíznek modern felhasználásáról Kecskeméten még csak nem is álmodnak, pedig a modern agrikultúra ezek nélkül már el sem képzelhető.

V. Állattenyésztés

A város területének legnagyobb része 1820-ig marha- és juhlegelő volt. Nem kell azonban azt hinnünk, hogy csak Városföldön, Talfáján és Csödörben, a város legrégebb pusztáin foglalkoztak földműveléssel, mert az „élő földek árendájából” kimutatható, hogy Vacson, Szentkirályon, Pákán, Péterin már 1790-ben voltak gabonaföldek. A kötöttebb talajú földeket a legrégebb időtől kezdve művelték s a művelés alá fogott földeket a nép „élő földeknek” nevezte.

A XVI. század végén a török katonák élelmezésének egyik főpontja lett Kecskemét, attól fogva kezdődik a gabonatermelésnek nagyobb mértékben való kifejlődése. Amint azonban a XV111. század közepén Mária Terézia jóvoltából Magyarország Ausztria gyarmatállamává lett és a Magyarországon termelt gabona értékének 30%-át fizették a külföldi kereskedők a határon vám gyanánt, Kecskemét lakosai nemcsak a saját pusztáikon, de az általuk bérbe vagy zálogba bírt birtokokon is a csekély hasznot hajtó földművelés helyett állattenyésztésre adták magukat. Tévedés tehát azt hinni, hogy Kecskemét állattenyésztése a török hódoltság alatt érte volna el fénykorát, mert épen a XVIII. század végén és a XIX. század elején volt Kecskeméten a marha- és juh-tenyésztés a legvirágzóbb.

Kecskemét által az 1757-ben zálogba bírt és bérelt birtokokon 56.474 juh legelt 32 falkában. Úgy látszik, hogy a nagyobb gazdák saját birtokaikon külön is őriztették juhaik egy részét, mert csak egy gazdát találtam, akinek 800-nál több juha legelt a városi legelőkön. 1791-ben 44 falkában 65.547 juh legelt s ezért a tulajdonosok a városnak 980 forint árendát fizettek. 1792-ben 60.000, 1794-ben 86.250 drb. juhot őriztek a juhászok s az árenda ekkor 1237 forint volt. 1799-ben Alpáron, Ballószögben, Szentkirályon, Pákán, Városföldön, Borbáson, Monostoron, Péterin, Vacson, Szentlőrincen, Pusztaszeren 80 ezernél több juh legelt, míg 1800-ban 50 falkában 100 ezernél több juhot őriztek a pásztorok s a bérösszeg 1807 forintra rúgott. A városi levéltárban levő szájbéri kimutatás szerint ekkor volt Kecskemét pusztáin a legtöbb juh és a város főjöveldelmi forrását ebben az időben a szájbér képezte. Ne gondoljuk azonban, hogy ez a város polgáira egyformán volt kivetve, mert a tanács, valamint

a választott közönség elsősorban a maga érdekeinek megfelelőleg a szegénység rovására vetette ki a szájbért, mert akiknek földjük nem volt, azoknak 3 pénzt, akiknek pedig földjük volt, 1 pénzt kellett fizetni egy juh után. 1797-ben a szájbért felemelték s a földesgazdák ettől fogva 2 dénárt fizettek, de már 1800-ban azon gazdák szájbérért emelték fel 3-ról 5-re, akiknek földjük nem volt, míg a földesgazdáké maradt a régi 2 dénár. 1811-ben újból felemelték a szájbért és pedig a földtelenekét 5-ről 8 dénárra, a földesgazdákét 2-ről 5-re, míg a juhászok mindig a szájbér felét fizették. Talán a szájbér felemelésére vezethető vissza, hogy 1811-ben már csak 75 ezer drb. juhot hajtottak ki Szent-Demeterkor a város által bérelt pusztákra, ez a szám azonban évről-évre fogyott, annyira, hogy 1820-ban már ennek csak $\frac{1}{3}$ -a volt. A juhok számának fogyásával járt a kijáró marhák számának növekedése. A XVI. század végén kezdődik meg a kun-puszták bérlete. Akkor szaporodnak fel a kecskeméti gazdák marhái és Kecskemét, mint a marhatenyésztésnek egyik főgócponjtja, állatvásáraitól lesz nemcsak hazánkban, de a külföldön is híressé.* A kecskeméti tőzsérek, mint akkor a marhakereskedőket nevezték, látták el nemcsak a bécsi, hanem a nagyobb német városok mészárosait is marhákkal. Az egyes gazdák, mint főntebb láttuk, megyei vagy kun-pusztákat vettek bérletbe és azokat legelőknek használták, vagy mint akkor mondták nyaralónak. Téltre pedig telelőre a városhoz közelfekvő, már magántulajdonokban levő földekre hajtották a gulyákat. Az ilyen gazdákat zahin gazdáknak nevezték. Egy-egy gazdának 1000—2000 drb. szarvasmarhája és több ezer juha volt s így a város baromtenyésztés tekintetében a Duna-Tisza közének első városa lett. Kecskemét látta el a török-, majd később az osztrák csapatokat marháival. A háborús idők kedveztek a marhatenyésztésnek s Bél Mátyás, sőt Korabinszky földrajzi műveikben Kecskemétről, mint állattenyésztő városról és a kecskemétiokről, mint kiváló tőzsérekről tesznek említést. Kecskemét marhakereskedésének virágzását legjobban mutatja az a körülmény, hogy a várostól nagy távolságra levő Fehértó mellett egészen a XIX. század közepéig 2 hétig tartottak a vásárok, melyekre nemcsak a német, hanem a francia kereskedők is eljöttek. Ezek a marhavásárok nemcsak vetekedtek a híres debreceni vásárokkal, hanem azoknál nagyobbak és forgalmasabbak voltak. A német alaposággal megírt Meyer Lexikon legújabb kiadásában még ma is azt olvashatjuk Kecskemétről, hogy itt a 2 hetes marhavásárok még mindig megvannak, holott már 70 év óta megszűntek.

* Hornyik: *Kecskemét város gazd. fejlesztésének története* I. 147.

A „zahingazdák” nagyszámú marháit a XVIII. század elejétől fogva a rideg legények legeltették, ezekre volt bízva a gazdaközönség marhaállománya, akik csekély számú marháikat télen a zahingazdák nagyszámú marhái közé lopták, hogy ne kelljen takarmányról gondoskodniok, ami hogy sokszor megtörtént, igazolja az a körülmény, hogy 1683-ban a városnak rendeletet kellett hozni a rideg legények ezen szokása ellen.

A szarvasmarha-tenyésztés képezvén a város vagyonosodásának alapját, így érthetjük meg, hogy már a XVIII. században, még későbbben a XIX. században is a városi tanács szigorú tiltó végzéseket hozott a szőlőültetés ellen, mert a zahingazdák érdekében kímélni kellett a legelőket. Ebből érthető meg legalább Kecskemét és Nagy-Körös között a puszták bérletéért folytatott örökös versengés is, mert ha a város pusztákat bérelni nem tudott, azáltal marhatenyésztése kockázttá volt. De nemcsak Körössel, hanem Szegeddel is állandó háborúskodásban volt a város a legelők miatt, pedig a tanács mindent elkövetett, hogy a maga részére megszerezze sokszor a nádort, sokszor Grassal-kovicst, hogy csak a kun-puszták bérletében megmaradhasson.

Rengeteg vagyon összpontosult a marhatenyésztés révén a kecskeméti gazdák kezében. A marhatenyésztés a XVIII. század végén még nagyobb lendületet vett, mivel a napóleoni háborúban a hadsereg részére szükséges keresletek fokozták a marhatenyésztést, csak ezen háborúk végével lett kevesebb értéke a marháknak. A szájbér lajstromból megállapítható, hogy 1797-től 1810-ig a marhák száma négyszeresére emelkedett.

A marhatenyésztés a húszas években kezdett stagnálni, mert ekkor fognak hozzá a város határában levő homokos legelők, csücskő-földek kiosztásához, mellyel lépést tartott az állattenyésztés fokozatos hanyatlása. De még az ötvenes években is aránytalanul magasabb fokon állott az állattenyésztés Kecskeméten, mint ma, mivel akkor az állatállomány a mainak háromszorosa volt, sőt a juhállomány a hatvanas évek végén a mainak még négyszeresét is fölülmúlta. A szarvasmarhák száma a kilencvenes években kezdett legjobban fogyni, mint azt az állatösszeírások is igazolják. Ennek oka azon körülményre is visszavezethető, hogy a nyolcvanas évek végén a gazdák felhagytak az ökörrrel való szántással és nemcsak a kis, hanem az 50 holdnál nagyobb gazdaságokban is a lovakat kezdték használni a mezőgazdasági munkára.

A mezőgazdasági viszonyok változása folytán a városnak csak egyetlen pusztája maradt olyan, ahová a gazdák állataikat kihajthatják, t. i. Bugac. Itt maradt meg, a Hortobágyon kívül, a maga teljes eredetiségében a régi magyar állattenyésztés, itt maradt meg a cserény, a

karám és a régi pásztorélet. A Bugacra kihajtott marhák száma évenként változik úgy, hogy midőn legkevesebbet hajtottak ki, akkor 3121, midőn legtöbbet, akkor 6715 marha és ló volt kiverve.* Az utolsó évben 3505 marha és ló után körülbelül 32 ezer korona szájbérfelvétele volt a városnak. Rövid idő múlva Bugac jelentékeny része is, 1500 hold kiosztás alá kerül, úgy hogy a nagy Bugacból mindössze 6000 hold marad meg járásnak, Bugacnak legszebb része, az ú. n. Ökörjárás és Kis-Bugac. A mai, igen elmaradt viszonyok mellett is közel 4000 ló- és marha-eltartására lesz ez elegendő, azonban öntözés segélyével Bugac képes lenne háromszor ennyi szarvasmarhát és lovat is eltartani. Az öntözőműveknek megalkotása pedig Kis-Bugac kedvező fekvése következtében aránylag csekély összeggel lenne eszközölhető. A legelőknél pedig fűmaggal való bevetése és modern gondozása bizonyára behozná azokat a kamatokat, amiket a város legelőibe fektetne.

Az 1911-ben tartott állatösszeírás szerint a kecskeméti gazdák állatállománya a következő volt:

Marha	11.842
Ló	8.623
Sertés	31.494
Juh	12.656

Ha ezt az állapotot csak az 1894. évi állatállománnyal hasonlítjuk össze, akkor is a szarvasmarhák, de különösen a juhok számánál nagy mértékű apadást tapasztalhatunk. A modern gazdálkodásnak létfeltétele pedig az állattenyésztésnek fokozatosabb mértékben való kifejlesztése. Ezért méltánylandó egyfelől a városnak azon törekvése, hogy a városi ménestartásával a városi gazdaközönség lóállományát fejleszti, jöllehet a 30 darabból álló városi ménesre a város a zárszámadások szerint közel 9000 koronát ráfizet és részben Bugacon, részben a városi csordákon 32 drb. magyar és színesfajta bikát tart s ezáltal igyekszik nemesíteni a városi gazdaközönség marhaállományát, amire a város szintén tetemesen ráfizet. Méltánylandó az is, hogy a városi gazdasági egyesület éppen a múlt évben vásárolt Svájcban teheneket 750—1800 koronáért.

A gazdasági egyesületnek és a városnak azonban inkább célszerű volna a Kecskeméten még óriási tömegben elterjedt magyar fajta marhák nemesítésére fordítani a főgondot, mert tudvalevőleg ez alkotja hazánk marhaállományának legértékesebb részét. A magyar fajta marháknak nemesítése annál inkább első kötelessége lenne a városi gazdaközön-

* A városi gazd. hivatal összeírása.

ségnek, mivel hazánk 5 legnagyobb gazdálkodó városa közül Kecskemét áll leghátrább a takarmánynövények termesztésében, ami nélkül pedig meddő marad a külföldi színes marhákkal való kísérletezés. A kunsági, Kecskemétnél négyszerte kisebb kiterjedésű gazdálkodó városok is nagyobb területen és nagyobb eredménnyel természetnek takarmánynövényeket, mint Kecskemét, ahol 1910-ben 1280 hektár volt takarmánynövénnyel bevetve, míg Szabadkán 1700, Debrecenben és Hódmezővásárhelyen 3600 hektár. Nem csoda tehát, ha ezen városok állattenyésztésével és állatállományával a kecskeméti gazdák állattenyésztését össze sem lehet hasonlítani. A mezőgazdaság egyetlen terén sem mutatkozik olyan nagy elmaradottság, a régi állapotokhoz való konzervativizmus Kecskeméten, mint az állattenyésztés terén. Az 50, sőt a 100 holdas gazdáknak egész tömege alig tart állatokat, mindössze 4, 6 lovat és egy pár sertést, az ilyen gazdáknak apáik által épített istállói üresen állanak és sajnos, hogy ezen az állapoton a gazdasági egyesület és a város által kezdeményezett díjkiosztások, jutalmazások sem igen változtatnak.

Kecskemét jelenlegi gazdasági viszonyainál fogva a gazdákat még csak évtizedek választják el a modern állattenyésztéstől és állathizlalástól. A magyar fajta marhatenyésztésnek felvirágoztatását azon körülmény is fogja Kecskeméten elősegíteni, ha a gazdasági munkánál ismét visszatérnek a szarvasmarhákkal való gazdálkodásra, ami, mint azt Németország kiscgazdaságain, valamint Franciaországban is láthatjuk, hasznosabb, mint a lóval való gazdálkodás. Nagyon jellemző a kecskeméti felfogására, hogy ezelőtt pár évvel, midőn egy gazdasági szakelőadó a tehénnel való szántást ajánlotta, kinevették. A lóval való gazdálkodást ugyanazon körülmény teszi célszerűvé, hogy a kecskeméti gazdák földjei a várostól nagy távolságra vannak, de amint a kiscgazdaságok birtokosai, vagy bérlői kivonulnak a tanyákra, még ez a célszerűségi ok is jórészen önmagától elenyészik.

Kecskeméten 1907-ben alapították meg a karakul juhászatot s ekkor hozták Kecskemétre a legelső kosokat Bocharából s jelenleg tisztavérű karakul juha a városnak 40 drb. van, a fél- és háromnegyedvérű nyája pedig 126 drb.-ból áll. Ezen karakul juhászat meghonosítása a város mostani gazdasági tanácsosának érdeme, ugyancsak az ő érdeme az angolai kosok behozatala is.

Az állattenyésztés felvirágoztatása, mely Kecskemét város gazdaközönségének ma már létérdeke, legkönnyebben elérhető volna, ha a földművelésügyi kormány egy pár kiscgazda birtokát minta-uradalomnak rendezné be, ahol a külföldi államok mintájára az állattenyésztésre fektetné a fősúlyt. Az ilyen kiscgazdaságok felvirágzását látva a kecs-

keméti gazdák, talán kedvet kapnának az állattenyésztésnek fokozottabb mértékben való fejlesztésére.

A hatvanas évek elején Kecskeméten a sertéshízlalás óriási lendületet vett, úgy hogy 1865-ben a város megalkotta a ma is meglevő sertéshízlalótelepet. A kilencvenes években hazánkban kiűtött sertésvész és a Bismarck-féle gazdasági politika azonban Kecskemét sertéshízlalását tönkretette. A kecskeméti sertéshízlalás virágzását mutatja azon körülmény, hogy 1886—1896 között a heti- és országos vásárokon 435 ezer drb. sertést adtak el. A Kecskeméten hízlalt sertéseknek legnagyobb része ma a lakosság szükségletét képes csak fedezni; kivételre alig jut valami, mint azt a statisztika is igazolja. Az árpa és tengeri árának nagymértékben való növekedése a rossz tengeri termés gátolják a sertéshízlalás fejlődését, úgy hogy e tekintetben évről-évre mindig rosszabbodnak a viszonyok s a sertéshízlalótelepet lakóházakkal építik be és az egykor virágzó sertéshízlalás Kecskeméten éppúgy tönkremegy, mint a világhírű marhatenyésztés.

— Befejező közlemény a jövő számban —